

Küresel Toplumsal Hareketler

Ceren Kalfa*
Faruk Ataay†

Özet: İlk olarak, 1999 yılında, Seattle'da gerçekleştirilen DTÖ protestosuyla dünya gündemine giren küresel toplumsal hareketler, önemli sayılabilecek başarılar kazanmış görünmektedir. Hareketlerin oluşturduğu koalisyon, gerçekleştirdiği protestolarla, küreselleşme sürecinin en önemli aktörleri arasında yer alan DTÖ, IMF, DB, AB gibi uluslararası kuruluşların meşruiyetinin tartışmaya açılmasını sağlamakla kalmamış, neoliberal küreselleşme politikalarının sorgulanmasına ve alternatifler üzerinde düşünülmesine neden olmuştur. Bu çalışma, küreselleşme karşıtı hareketler olarak da bilinen küresel toplumsal hareketlerin gelişimini ve geldiği noktayı incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, hareketlerin kökenleri ve gelişimi yanı sıra hareketin amaçları, eylem biçimleri, katılımcıların nitelikleri, gösteri ve toplantıların örgütlenme süreci gibi özelliklerini de ele almaktadır. Hareketin ortaya çıkardığı sosyal forum örgütlenmesi hareketin gelişimi açısından dönüm noktası olarak kabul edilse de, küreselleşme karşıtlarının önünde çözülmeyi bekleyen oldukça önemli sorunlar bulunmaktadır. Özellikle strateji, örgütlenme ve siyasi bir program ortaya koymak konularında küreselleşme karşıtı koalisyonun ortak bir noktaya varamadığı görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Küreselleşme karşıtı hareketler, küresel toplumsal hareketler, Dünya Sosyal Forumu, Sosyalizm, '68 hareketi.

Giriş

Dünyanın son çeyrek yüzyılına damgasını vuran “küreselleşme” süreci önüne geçilemez biçimde ilerlerken, bir yandan küreselleşmenin toplumsal eşitsizlikleri ve kutuplaşmaları giderek arttırdığı eleştirisi yaygınlaşmış (Wood, 2001; Went, 2002), bir yandan da doğrudan küreselleşme sürecini hedef alan protesto hareketleri yükselmeye başlamıştır. Bu protesto hareketleri, bir taraftan doğrudan uluslararası finans kuruluşlarını ve küreselleşmenin neoliberal biçimini hedef almalarıyla, bir taraftan da dünyanın farklı bölgelerinden gelen çok farklı nitelikteki toplumsal hareketleri bir araya getirmeleri özelliğiyle dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, küresel toplumsal ha-

* Dr. Ceren Kalfa, Akdeniz Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü araştırma görevlisidir.

† Yrd.Doç.Dr. Faruk Ataay, Akdeniz Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesidir.

reketlerin en önemli özelliği, yalnızca küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına karşı yürütülen bir mücadele olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu mücadelede küreselleşme sürecinde ortaya çıkan yeni dinamiklere dayanmasıdır. Bir başka deyişle, küreselleşme sürecinin yarattığı ekonomik ve kültürel bütünleşme süreci, aynı zamanda, insanların siyasal olarak nasıl örgütleneceğini ve kendi sorunları için ne tür çözümler üretebileceğini de belirlemektedir (Tarrow, 1998: 181; Smith ve Johnston, 2002: 8). Dolayısıyla, artan küresel bütünleşme siyasal hareketlerin de sınırları aşarak bütünleşmesinin olanaklarını yaratmaktadır.

Küresel toplumsal hareketler, 30 Kasım 1999'da Seattle'de yapılan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) zirvesine karşı gerçekleştirilen kitlesel protesto ile niteliksel bir sıçrama yaşamış ve dünya gündemine girmeye başlamıştır. Seattle'dan sonra da, DTÖ, IMF ve Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası finans kuruluşlarının toplantıları benzer gösterilere sahne oldu. Bu gösteriler, yalnızca toplantıların göstericilerce engellenmesi ve göstericilerle polis arasında yaşanan gerilimlerle değil, göstericilerin ileri sürdüğü taleplerle de gündeme gelmeye başladı. Seattle'la başlayan süreçte artık "küreselleşme karşıtı hareketler" olarak adlandırılan yeni bir toplumsal hareket doğmuş oldu. Ancak, harekete öncülük edenler bu adlandırmayı sonradan değiştirerek "küresel toplumsal hareket", "alternatif küreselleşmeciler" ya da "anti-kapitalist küresel direniş" gibi başka adlandırmalar kullanmaya başlamışlardır. Bu nedenle, çalışmada, daha popüler olan "küreselleşme karşıtı hareketler" adlandırması yerine, "küresel toplumsal hareketler" adlandırması tercih edilmiştir.

Küreselleşme karşıtlarının Seattle'la başlayan protesto ve gösterileri, kitlelerin sessizliğinin sona erdiğine ilişkin beklentilere yol açmakta ve dikkatle izlenmektedir. Bu hareketlilik, kimi çevrelerce "yeni enternasyonalizm" ya da "yeni bir sol hareket" olarak nitelendirilmekte (Albert, 2001a; De Angelis, 2000), bazılarına göre de "kendiliğinden, otonom ve spontane bir şekilde ortaya çıkan bugüne kadarki en büyük sivil toplum unsurunu" oluşturmaktadır. Bu görüşe göre, dünyanın "ikinci süper gücünü" oluşturan bu "küresel sivil toplum hareketi", durağan liberal demokrasi anlayışından farklı olarak, ucu açık ve sınırlanmamış bir küresel demokratikleşme sürecini başlatmıştır (Patomaki, 2005). Nitekim, hareketin içerdiği grupların ve taleplerin çeşitliliği bu savlara yeterli gerekçeyi sağlar gibi görünmektedir.

Bu çalışmada, küresel toplumsal hareketlerin temel gelişme özellikleri incelenerek, hareketin kendisini nasıl tanımladığı, kimleri harekete geçirdiği, gelecek için neyi hedeflediği ve nasıl bir strateji izlediği ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, küresel toplumsal hareketlerin kökenleri ve gelişme süreci üzerinde durularak, hareketlerin tanıtılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, küresel toplumsal hareketler şemsiyesi altında bir araya gelen grupların hareketlerin özellikleri, temel amaçları, örgütlenme ve eylem tarzları ele alınmakta-

dır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde de, küresel toplumsal hareketleri oluşturan unsurların ortak bir politik program ve örgütlenme modeli oluşturma çabalarına ilişkin tartışmalar incelenmektedir.

1. Küresel Toplumsal Hareketlerin Kökenleri ve Gelişimi

Küresel toplumsal hareketler, gerçekte, pek çok açıdan '68 hareketinin sürdürücüsü niteliğini taşımaktadır. ATTAC'ın (*Association pour la Taxe Tobin pour l'Aide aux Citoyens*-Geliri Vatandaşlar İçin Kullanılacak Tobin Vergisi'nin Uygulanmasını Amaçlayan Dernek)[‡] önderlerinden Cassen'e göre, bu hareket, 1789'dan 1968'e uzanan radikal muhalif geleneğin yeniden canlandırılması olarak görülebilir. Cassen bunu "kamunun gücü" (*la fonction publique*) olarak adlandırmaktadır (Cassen, 2003: 53-54). Bir başka deyişle, '68 hareketinin pek çok karakteristik özelliğinin küresel toplumsal hareketlere de damgasını vurduğu görülmektedir. Bu nedenle, küresel toplumsal hareketleri incelemeye, '68 hareketinin tarihsel gelişimi üzerine bir değerlendirme ile başlamak yerinde olacaktır. Bilindiği üzere, '68 hareketi yalnızca kurulu düzene başkaldırmakla kalmamış, aynı zamanda kendisinden önceki sistem karşıtı hareketlere tepki olarak da gelişmişti. Bu tepki, temelde, '68 hareketini önceleyen sistem karşıtı hareketler olan "sosyal demokrat", "komünist" ve "ulusal kurtuluşçu" hareketlerin sistem karşıtı özlerini yitirip, sisteme uyum kazandıkları eleştirisine dayanıyordu. Buna göre, II. Dünya Savaşı sonrasında çoğu Batı ülkesinde iktidarı ele geçiren sosyal demokrat partiler, refah devletinin geliştirilmesi doğrultusunda kimi önemli reformlar sağlamakla beraber, kapitalist sistemi köklü bir değişime uğratamamakla suçlanıyordu. Esas olarak, Doğu Avrupa'dan Doğu ve Güneydoğu Asya'ya kadar geniş bir coğrafyadaki çevre ve yarı-çevre ülkelerde iktidara gelen komünist partilerin de, bir yandan dünya devrimi hedefi yerine dünya kapitalist sistemi ile eklemlenme yoluna gittiği, bir yandan da kendi seçkinlerini ve bürokrasisini yaratarak eşitsizliğe ve baskıya dayalı bir sisteme dönüştüğü düşünülüyordu. II. Dünya Savaşı sonrasında eski sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde iktidara gelen ulusal kurtuluşçu hareketler ise, kapitalizm ve emperyalizmle ilişkileri tasfiye etmek yerine, bir tür ulusal burjuva devlet kuruculuğu rolüne soyunmaları ve sömürü sisteminin sürdürücüsü olmaları gerekçesiyle eleştiriliyordu. Dolayısı ile, sosyal demokrat, komünist ve ulusal kurtuluşçu sistem karşıtı hareketlerin 1945 sonrasında iktidara gelişi, başlangıçta güçlü bir halk desteği ile birtakım önemli reformların

[‡] Dernek, sermayenin uluslararası hareketlerinin "Tobin vergisi" adı altında vergilendirilmesini ve bu vergiden elde edilecek gelirin özellikle üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan yoksul insanların durumlarının iyileştirilmesinde kullanılmasını uluslararası finans kuruluşlarına kabul ettirebilmek için çaba göstermektedir (Cassen, 2003: 53).

gerçekleştirilmesine olanak verdiyse de, zamanla toplumsal eşitlik, siyasal özgürlük ve uluslararası dayanışma alanlarında derin bir düş kırıklığına yol açmıştı (Arrighi vd, 1995; Arrighi vd., 1993). Bu düş kırıklığı, özellikle işçi hareketinden kaynaklanıyor, yeni solun Herbert Marcuse gibi fikri liderleri işçi hareketinin sistemle bütünleşmesi nedeniyle, artık sisteme yönelik tehditin fabrikalardan değil üniversite kampüslerinden ve gettolardan geldiğini, radikal muhalefetin öncülüğünü de öğrenciler, siyahlar, Üçüncü Dünyalı yabancılar gibi grupların üstlendiğini belirtiyordu (Marcuse, 1991: 10-11, 30-39). '68 hareketi, önceki hareketlerin sistemle barışmalarına ve başta ortaya koydukları hedeflerden uzaklaşmalarına tepki olarak gündeme gelmişti. Bu anlamıyla, '68 hareketi, sistem karşıtı hareketlerin tarihinde bir kopuşu ifade etmekteydi. 1848 Devrimi ile birlikte başlayan ve devlet iktidarını ele geçirmek ve yeni bir toplumsal sistemi bu fetihle inşa etmek biçiminde özetlenebilecek olan stratejik yaklaşım, oldukça uzun süre sosyal demokrat, komünist ve ulusal kurtuluşçu hareketlere rengini vermişti. '68 hareketi bu stratejinin başarısızlığını ilan ediyor ve iktidarı hedefleyen anlayışı reddederek, temel vurgusunu tüm iktidar ve hiyerarşi içeren yapılanmalardan özgürleşmek üzerine yapıyordu (Marcuse, 1991: 42; Habermas, 1992: 30-36; Belge, 1997; Çabuk ve Çetinkaya, 2001: 39).

1960'lı ve giderek 70'li yıllar, dünyanın her tarafında yeni tür sistem karşıtı hareketlerin ortaya çıkışına tanık olmuştur. '68 hareketi ile birlikte insan hakları savunucuları, ırkçılık karşıtları, kadın, çevre ve öğrenci hareketleri, savaş ve nükleer enerji karşıtları, altkültür ve etnik grup hareketleri gibi alternatif grupların hareketleri farklı toplumsal taleplerin çeşitli şekillerde gündeme gelmesini sağlıyorlardı (Wallerstein, 1993: 39). Mevcut siyasal ve sendikal örgütlenmelerin düzene entegre olduklarını ve kendi içlerinde hiyerarşik örgütsel yapılar oluşturup bürokratikleştiklerini ileri süren bu hareketler, toplumsal muhalefetin kendisine bulduğu yeni mecra olarak görülüyordu. Bunların her biri, farklı bölgelerde farklı ekonomik, politik ve toplumsal süreçlerin sonucunda ortaya çıkmaktaydılar. Bu nedenle fazla ortak yanları yoktu. Tek ortak özellikleri iktidarın fethine yönelik stratejinin reddiydi. Genel olarak tek bir soruna odaklanmaları ve genel bir dünya görüşü oluşturmaktaki isteksizlikleri önemli bir özellikleriydi. Ayrıca, STK'lar biçiminde örgütlenmişlerdi ve hiyerarşik olmayan yeni örgütsel formlar bulma arayışındaydılar (Belge, 1997). Özgürlük vurgusunun temel eksen olduğu yeni bir stratejiye yönelmişlerdi. Ancak, bu strateji, başkalarına göre, aslında bir strateji yokluğu anlamına gelmekteydi. Bu nedenle '68 hareketi, tıpkı 1848 devrimi gibi, başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Nitekim, '68 hareketi, toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeyi başaramamakla suçladığı eski sistem karşıtı hareketler kadar bile etkili olamamıştı. Farklı grupların birbirinden farklı taleplerini ve sistem karşıtlıklarını, "gökkuşağı koalisyonu" formülasyonu içinde birleştirerek sokağa çıkarmayı başarmış olsa da, bu talepler doğrultusunda bir

dönüşüm ya da kazanım gerçekleştiremediğinden bir “protesto hareketi” olmanın ötesine geçememişti (Wood, 1992).

1980'lere gelindiğinde, '68 hareketinin sürdürücüsü olan yeni toplumsal hareketler artık sistem karşıtı özlerini yitirmeye başlamış ve sistemi yalnızca tek bir açıdan hedef alan “baskı gruplarına” dönüşmüşlerdi. '68 ile gündeme gelen “yeni” hareketler, çoğunlukla “orta sınıf hareketi” olarak görülüyordu (Çabuklu, 2002: 275-276). Faaliyetleri, farklı duruşlardan tanımladıkları yerel ve kısmi toplumsal sorunların çözümüne yönelik kampanya ve bilgilendirme çalışmaları ile sınırlı kalmaktaydı. Gündeme getirdikleri sorunların çözümü için sistemin temel yapısını sorgulamak yerine, sistem içi iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi amacını taşımaya başlamışlardı (Arrighi vd, 1995). Buna ek olarak, yeni toplumsal hareketler, sınırlı bir şekilde biraraya gelen dağınık ve parçalı bir muhalefet görünümü sergilemekteydiler.

'80'lerin başı itibarıyla işçi hareketinin zayıflaması, yeni toplumsal hareketlerin dağınık ve sistemle uyumlu görüntüsü ile birleştiğinde ortaya çıkan tablo toplumsal hareketlerin krizine işaret etmekteydi. Bu ortamda, bazı yaklaşımlarca kurucu öznenin ölümü ilan edilmiş, sınıf hareketinden bağımsızlaşan ve artık tek bir merkez etrafında örgütlenmektense, taşıdığı farklı kimlikler nedeniyle farklı toplumsal söylemler tarafından şekillendirilmeye müsait öznelerin oluşturduğu toplumsal hareketlerin yükselişi öne çıkartılmaya başlanmıştır. “Radikal demokrasi” adı verilen bu yaklaşım, toplumsal hareketlerin çoğulluğuna ve merkezsizliğine vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşıma göre, modern dünya artık açık bir şekilde birbirine karşıt toplumsal çıkarlardan oluşmamaktadır. Çoğulcu niteliği gittikçe güçlenen, sürekli bir akış ve hareketlilikle dikkati çeken modern toplumlardaki insanlar, sabitlenmesi mümkün olmayan ve sürekli değişen kimlikleri paylaşmaktadırlar. Böyle bir toplumda temel siyasal mücadele radikal çoğulcu demokrasi mücadelesi olmak durumundadır (Laclau ve Mouffe, 1993). Laclau ve Mouffe, böylece işçi sınıfı yerine yeni toplumsal hareketlere dayanan ve sınıfsız toplum hedefi yerine liberal demokrasiyi derinleştirmeyi hedefleyen bir radikal demokrasi projesini kuramlaştırılmaya çalışırken[§], Wood gibi yazarlar da, bu durumu, yeni toplumsal hareketlerin kapitalist sisteme

[§] Laclau ve Mouffe'nin radikal demokrasi modeline esin veren “liberal demokrasiyi derinleştirme” fikri, Benjamin Barber'in “güçlü demokrasi” modelinin de temelini oluşturmaktadır. Barber'e göre, liberal demokrasinin krizinin kökeninde yatan yabancılaşmanın aşılabilmesi için, temsili demokrasi modelinin ötesine geçilerek, halkın kendi kendini yönetmesi idealini canlandıran bir katılımcılığa gereksinim bulunmaktadır. Bu çerçevede, Laclau ve Mouffe ile Barber'i tamamlayan önemli bir katkı da Dryzek'in “müzakereci demokrasi” modelinden gelmiştir. 1990'larda demokrasi kuramının keskin bir dönüşüm geçirdiğini belirten Dryzek'e göre, bu dönüşüm sonucunda demokratik model, farklı çıkar ve tercihlerin temsil ve oylama yoluyla karar alma mekanizmalarında bir araya getirilmesindenense, bu farklı çıkar ve tercihlerin karar alma süreci içinde birbiriyle diyaloga girmesi ve kararların bu müzakere sonucunda oluşturulması biçimine dönüştü. Bir başka deyişle, demokrasinin özü, anayasal haklar, seçim, temsil gibi kavramlardan, birey ve grupların müzakere edebilme potansiyellerine kaymış olmaktadır (Dryzek, 2000: 1-8).

uyumlu görünümünü meşrulaştırma çabası olarak değerlendirmektedir (Wood, 1992; Öngen, 1993: 37-44).

1980'lerde sistem karşıtı içeriklerini kaybeden yeni toplumsal hareketler, buna rağmen çeşitli alanlarda etkinliklerini göstermişlerdir. '90'lara yaklaşırken özellikle Greenpeace önderliğindeki çevre hareketi, çok renkli kampanya ve protesto gösterileri ile uluslararası alana çıkmayı başarmış ve diğer toplumsal hareketlere model olmaya başlamıştır. Böylece, 1990'ların başında, farklı yerelliklerde aynı sorunları gündeme taşıyan grupların, uluslararası dayanışma içinde birlikte hareket etmesi, ortak eylemler geliştirmesi ve alternatif çözümler için birlikte kafa yorması mümkün olmuştur. Bu gelişmenin ortaya çıkmasında internet ve enformasyon teknolojisinin yaygınlaşması ile ekonomik küreselleşmenin etkisi inkar edilemez. Artık küresel bir nitelik taşıyan kimi yeni toplumsal hareketlerin üyeleri eylemler için bir ülkeden diğerine seyahat ediyor, çok farklı ülkelerde mücadele verir hale geliyorlardı. Bu konuda Greenpeace örgütünün uluslararası eylemleri gerçekten dikkat çekiciydi. Alman ve Fransız eylemcilerin Türkiye'de bacagazı arıtma tesisi bulunmadığı için çevreye zarar veren Yatağan Termik Santrali'ne kendilerini zincirlemeleri, zehirli atık taşıyan gemilerin gittikleri her yerde bu örgütün üyeleri tarafından izlenmesi vb. eylemler, toplumsal hareketlerin 1990'larda tam anlamıyla uluslararası bir nitelik kazandığını ortaya koymaktadır (Uzun, 2001).

Küreselleşme, başta kadın ve çevre hareketleri olmak üzere tüm hareketler üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Bu süreç içinde, hareketler, farklı ülkelerde yaşanan ortak sorunları yerinde incelemeye, gelişmeler konusunda bilgi akışını sağlamaya, deneyimlerini aracısız olarak paylaşmaya başlamışlardır. Her yerde farklı hükümetlerle ve uygulamalarla karşılaşsalar da, yaşanan sorunların temelde ortak olduğunu ve bu sorunların kaynaklarının ve çözümlerinin de, yerel olmaktan çok genel küresel sisteme bağlı olduğunu bu deneyim içinde giderek daha fazla kavramaya başlamışlardır. Bu farkındalık, hareketleri genel anlamda radikal çizgiye geri dönmeye yöneltmiştir. Çevreciler, bundan böyle çevre sorunlarını tartışırken III. Dünya'daki açlık sorununu, feministler ise kadın sorunları yanında yoksulluk konusunu göz ardı edemeyeceklerdir. Böylece kimi yeni toplumsal hareketler, giderek politikleşmiş ve 1980'lerde kaybettikleri radikal çizgiye doğru yeniden evrilmeye başlamışlardır. Nitekim, küresel toplumsal hareketler olarak adlandırılan akımların da asıl olarak bu evrimin sonucunda ortaya çıktıkları görülmektedir (Smith, 2000). Başka bir deyişle, küresel toplumsal hareketler, yeni toplumsal hareketlerin uluslararasılaşarak evrilmesi sonucu gündeme gelen sistem karşıtlığının bir ifadesidir.

Küresel toplumsal hareketin, en büyük çıkışını 1999 Kasım'ında Seattle'da yapmış olması nedeniyle, bu tarih hareketin başlangıcı olarak görülmektedir. Ancak, ha-

reketin gelişimi '90'lı yılların başında şekillenmeye başlamıştır. Bu yıllarda, *Sweatshops Hareketi* olarak bilinen ABD'li üniversite öğrencilerinin, III. Dünya'daki Nike, Swatch gibi şirketlerin sağlıksız ve çok kötü şartlarda işçi çalıştırmalarına karşı düzenledikleri tüketim boykotları, küresel toplumsal hareketlerin ilk örneğini ortaya koymuştur. Pek çok ülkeden insan hakları grupları ve III. Dünya NGO'larının desteği ile bir *İşçi Hakları Konsorsiyumu* düzenlemiş olan bu hareket, ulus ötesi şirketlerin III. Dünya'daki kimi fabrikalarının çalışma koşullarının uluslararası standartların altında kaldığını gündeme taşıyarak kapatılmalarını da sağlamıştır (Çabuk ve Çetinkaya, 2001).

1994 yılında ise, Meksika'da Chiapas eyaletinin bağımsızlığı için savaştan Zapatistalar, yaptıkları yerel bağımsızlık vurgusuna rağmen küreselleşme ve NAFTA karşıtı içerikleri ve mücadelelerini uluslararası alana taşımaları ile dünyanın ilgisini üzerlerine çektiler. Bu hareket, 1996 ve 1997'de birer *Umut Enternasyonal* düzenlemiş ve 1997'deki toplantı sırasında bugün küresel toplumsal hareketin temel örgütlerinden biri haline gelen *Halkların Küresel Eylemi Ağı*'ni oluşturmuştur (Graber, 2002: 107).

1990'lar boyunca, başta bu iki hareket olmak üzere, bir çok küreselleşme karşıtı eylem ve protesto ile karşılaşmaktayız. Örneğin, 1990 yılında Bretton Woods'un yıldönümü kutlamalarını protesto için gösteriler düzenlenmiş, 1996'da Dünya Bankası, 1998'de OECD'nin MAI antlaşması protesto edilmiş, bu protestoların sonucunda MAI çalışmaları ertelenmişti. 18 Haziran 1999'da Halkların Küresel Koalisyonu Londra'da sermayeye karşı karnaval düzenlerken, 40 ülkede bu gösteriye paralel şenlikler yapıldı. Bu gösteriler sırasında Londra Borsası işgal edildi ve Seattle protestosu burada planlandı (Çabuk ve Çetinkaya, 2001: 42).

Seattle protestosunda ABD İşçi Sendikaları Konfederasyonu AFL-CIO'nun destek vermesiyle işçi katılımının birden bire artışı, hem hareketin kitleleşmesine yardımcı olmuş hem de medya ve kamuoyunun dikkatinin küresel toplumsal hareket üzerinde toplanmasını sağlamıştır. Seattle gösterileri Dünya Ticareti Örgütü toplantısının yapılmasını engelleyerek dünya çapında bir ilgiyle karşılaştı. Çok ses getiren bu gösteriler, küresel toplumsal hareketin medya ve dünya gündemine yerleşmesini sağladı ve hareket bundan sonra giderek yaygınlık kazanarak IMF, DTÖ, DB ve AB gibi uluslararası kuruluşları gittiği her yerde sıkı bir takibe aldı. Bu dönemde yapılan gösteriler içinde en yüksek katılım Seattle (70 bin), Nice (100 bin) ve Cenova'da (300 bin) gerçekleşirken, her üç gösteride de yerel işçi örgütleri ve sendikaların etkin desteği sağlanmıştı.

Küresel toplumsal hareketler açısından protesto gösterileri çok önemli olmakla birlikte, süreç içinde tartışma ve örgütlenme platformu olarak işlev kazanan forumlar da bir o kadar önemli hale gelmiştir. İlk olarak Seattle ve Davos'taki gösteriler

sırasında, “kitlesel protesto” ile “entelektüel analizi” birleştirecek dünya çapında bir forum yapma fikri** ortaya çıkmıştır. Bu forumlar, uluslararası finans kuruluşlarının ve Batılı devlet adamlarının katıldığı Dünya Ekonomik Forumu’na karşı konumlandırılarak Dünya Sosyal Forumu (DSF) olarak adlandırılıyor, “New York’ta milyarlarca dolar, Porto Alegre’de milyarlarca fikir konuşuyor” sloganıyla duyuruluyordu. Böylece, Dünya Sosyal Forumu 2001’den başlayarak yıllık toplantılar yapmaya başladı. Forumlardan ilk üçü Porto Alegre’de, dördüncüsü Hindistan’ın Mumbai kentinde, beşincisi Porto Alegre’de, altıncısı aynı anda üç ayrı merkezde Batı yarıküre için Venezüella’nın başkenti Caracas’ta, Afrika için Mali’nin başkenti Bamako’da ve Asya için Pakistan’ın Karaçi kentinde, yedincisi de Kenya’nın Nairobi kentinde gerçekleştirildi. Ayrıca, zaman içinde bölgesel ve ülkesel sosyal forumlar da gerçekleştirilmeye başlandı. Bu çerçevede, 30 Eylül-1 Ekim 2006 tarihlerinde İstanbul’da da Türkiye Sosyal Forumu toplandı. Sosyal forumlarda her yıl artan bir katılımı onbinlerce insan bir araya geldi. Dünya Sosyal Forumları dünyanın dört bir yandan katılan binlerce insanın ekonomik, siyasal, toplumsal ve çevreye ilişkin sorunları tartıştıkları, birbirlerine deneyimlerini aktardıkları ve gelecekte yapılacak faaliyetler için dayanışma ağları kurdukları bir platform haline geldi. Bu çerçevede, emek mücadeleleri ağı, feminist ağı, aktivist entelektüeller ağı, çiftçi ve köylüler ağı, savaş karşıtları ağı, insan hakları savunucuları ağı, su hakkı için mücadele edenler ağı, AIDS’le mücadele ağı gibi pek çok ağı oluşturuldu. Bu ağlar, ele aldıkları sorunları gündeme getirmek ve çözüm önerileri üretmek bunları uygulamaya koyabilmek için DSF çatısı altında biraraya gelmektedirler. Bu çatı altında ortak ya da bağımsız eylemler gerçekleştirerek, manifesto tipi metinler kaleme alarak, çeşitli araştırma ve atölye çalışmalarını düzenleyerek, hem duyarlı oldukları sorunlara dikkat çekmekte hem de içinde buldukları ağı geliştirmektedirler. Wallerstein’in da aralarında bulunduğu bir çok entelektüel tarafından, DSF çatısı altında oluşturulan bu ağların gelecek 5-10 yılda etkinliğini giderek arttıracağına ilişkin umutlar dile getirilmektedir (Wallerstein, 2007).

2. Hareketin Örgütleyicileri ve Gösterilerin Örgütlenme Süreci

Küresel toplumsal hareketler, gerek düzenledikleri renkli protesto gösterileriyle, gerekse Dünya Sosyal Forumu girişiminin uyandırdığı yankı ile özel bir ilgiye uğra-

** Bir forum oluşturma düşüncesi, daha önce bütün faaliyeti DTÖ, DB gibi uluslararası örgütlerin toplantılarını takip etmek ve bu toplantılar sırasında bir araya gelerek gösteriler düzenlemekle sınırlı kalan küresel toplumsal hareketin kendi merkezine yönelmesi ihtiyacından doğmuştur. Hareketin düşünürlerinden olan Naomi Klein bu durumu şöyle değerlendirmekteydi: “Dünya Sosyal Forumu, gelişmekte olan bir hareketin, karşı oldukları hakkında bağırıp çağırmayı bırakıp, kendi alternatifini ortaya koyması için bir fırsat olarak görülüyordu” (Klein, 2002:469).

mıştır. Küresel toplumsal hareketler koalisyonuna duyulan bu ilgi, hem örgütlenme ve eylem tarzlarının farklılığından hem de koalisyona dahil grupların çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Hareketin örgütleyicilerinin göz önüne alınması durumunda, aslında gösterilerin çeşitliliğinin katılan grupların çeşitliliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Gösterilerin örgütleyicileri arasında asıl olarak 45-50 grubun adı anılmakla beraber, katılımcı grupların sayısı gösteriden gösteriye 700-1200 arasında değişebilmektedir. ABD ve Avrupa'nın yanı sıra Asya (özellikle Hindistan ve Japonya), Latin Amerika ve Afrika'dan pek çok grup kimi zaman kalabalık sayılarda, kimi zaman bir-iki temsilci göndererek gösterilere katılmaktadırlar. Gösterilere katılmayan kimi gruplar ise, aynı günlerde kendi bölgelerinde bağlantılı yerel gösteriler düzenlemektedirler (Albert, 2001b).

Grupların temsil ettiği kesimler de milliyetleri kadar çeşitlilik göstermektedir: Ekonomik sömürü, ırkçılık, cinsiyetçilik karşıtı gruplar, etnik azınlık, kadın ve işçi haklarını savunan örgütler, Zapatistalar, Latin Amerikalı Cumartesi Anneleri, Fransız köylüler, her ülkeden çevreciler, III. Dünya halklarının yaşam hakları için çalışan gruplar, anarşistler ve ATTAC gibi sermaye hareketlerinin ve kapitalist pazar ilişkilerinin yeniden düzenlenerek kontrol altına alınması için mücadele eden gruplar^{††} hareketi oluşturan başlıca örgütler arasında sayılmaktadır. Bunların içinde ATTAC ön plana çıkan grup görünümündedir. Hareketin temel tartışma forumu olan Dünya Sosyal Forumu ve pek çok eylem ATTAC'ın çağrısı üzerine gerçekleşmektedir. *Le Monde Diplomatique* yazarlarınca oluşturulan ATTAC, finans piyasalarının egemenliğine karşı mücadele etmekte, Nobel ödüllü iktisatçı James Tobin tarafından gündeme getirilen "sermayenin küresel hareketlerinden vergi alınması" önerisini savunmaktadır. Tobin'in bu önerilerinin gerek akademik dünyada gerekse siyasi çevrelerde ciddi bir alternatif olarak tartışılmasını sağlayan ATTAC'ın örgütlülüğü Avrupa'da oldukça genişlemiş, Dünya Sosyal Forumu'nun en etkin örgütlenmelerinden biri haline gelmiştir (Cassen, 2003: 41-49).

Bugüne kadar oluşmuş belki de en büyük muhalefet cephesi olan küresel toplumsal hareketleri oluşturan grupları, yaklaşımları açısından sınıflandırmak mümkündür. Hareket içindeki eğilimlerden en önemlisi sosyalistler tarafından ortaya konmaktadır. Bu gruba dahil olan örgütler, küreselleşmenin kapitalist içeriğini vurgulamaktadırlar. İkinci olarak yerel ve ulusalcı talepleri dile getiren gruplar sayılabilir. Bu gruplar için ise, küreselleşme, tüm yerel ve ulusal kültürlerin başta Amerika olmak üzere Batı kültürünün işgaline uğradığı ve ulusal/yerel değerlerin yitirildiği bir süreçtir. Başka bir küreselleşme karşıtı eğilim de, köylülerin oluşturduğu gruplardan

^{††} Diğer önemli gruplar, People's Global Action, Ya Basta, Socialist Alliance, Reclaim the Streets, Greenpeace, Oxfam, Corporate Watch, Jobs With Justice, Global Resistance US., ICF-TU Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu olarak sayılabilir.

kaynaklanmaktadır. Özellikle Fransa'dan yayılan bu küreselleşme karşıtı köylü direnişinin ardındaki temel motif ekonomiktir. Küreselleşme ile birlikte iç pazarların dış tarım ürünlerine açılması, rekabet karşısında devlet tarafından korunan çiftçileri bu soruna karşı örgütlenmeye yöneltmiştir. Küresel ısınma, nükleer enerji, sanayi atıkları, doğal olmayan yolla tarım gibi sorunlar etrafında örgütlenen çevreci gruplar da koalisyonun bir diğer önemli ayağını oluşturmaktadır. Onlara göre, kontrolsüz küreselleşme çevre tahribatını arttıran temel olgulardan biridir. Son olarak, küresel toplumsal hareketler içinde anarşist hareket ayrıştırılabilir bir başka eğilimi temsil etmektedir. Hareketin sahip olduğu bu grup çeşitliliği, sadece eylemlerde değil amaçlarda ve temel strateji konusundaki yaklaşımda da farklılığa yol açmaktadır (Tarrow, 2002: 233).

Grupsal özelliklerin yanında küreselleşme karşıtı protestoların katılımcılarının kişisel özelliklerinin değerlendirilmesinde de yarar bulunmaktadır. Zira, katılımcıların profilinden hareketle, protestoların marjinal grupların yasadışı eylemleri olarak sunulması gibi bir eğilim de bulunmaktadır. Bu görüşler, asıl olarak, katılımcıların toplumun geniş kesimlerini temsil etmeyen, marjinal gruplar olduğu iddiasına dayanmaktadır. Buna karşılık, gösterilerin, özellikle yerel sendikaların ve örgütlerin katılım ve desteğinin sağlandığı durumlarda, hem sayıca onbinlere ve hatta yüzbinlere ulaştığı hem de temsil ettiği toplumsal taban anlamında genişlediği bilinmektedir. Bununla birlikte, dünyanın dört bir yanında gerçekleştirilen gösteri ve toplantılara katılmak için seyahat edebilen aktivistlerin profilinin bazı özellikler arzemesi de doğal karşılanmalıdır. Küreselleşme karşıtı hareketin ideologlarından Michael Albert, katılımcıları tarif ederken, küreselleşme karşıtı gösterilerin, neredeyse yılın 8 ayı bir ülkeden diğerine seyahat etmeyi ve böyle bir gezginliğin maddi külfetini karşılayabilecek yaşam standartına sahip olmayı zorunlu kıldığına dikkat çekmektedir. Albert'e göre, bu durum, küreselleşme karşıtı gösterilerin hepsine katılanların büyük çoğunluğunu yüksek adanmışlık düzeyine sahip, hapse girmeyi bile göze almış, profesyonel genç aktivistlerin oluşturmasına yol açmaktadır (Albert, 2001a: 5-6). Toplumsal hareketler literatürünün önemli düşünürlerinden Offe ise, bu tür göstericilere "orta sınıf radikalleri" adını vermektedir (Offe, 1999: 68). Bunların genellikle yabancı dil bilen, internetin olanaklarından yararlanabilen ve bu tür eylemler için gerekli boş zamanı yaratabilen "elit" bir kesimle sınırlı kaldığı görülmektedir. Buna karşılık, ortalama yaşam koşullarına sahip, düzenli mesaisi olan, evli, çocuklu insanların katılım olanaklarının daha sınırlı olduğu belirtilmektedir. Ancak, bu durumun da doğal karşılanması gerektiği açıktır. Dünyanın pekçok değişik köşesinde gerçekleştirilen gösterilere hem dünyanın farklı ülkelerinden gelen "profesyonel" aktivistler hem de gösterilerin yapıldığı kentler ve yakın civarındaki yerel katılımlar

olacaktır. Ancak, buradan yola çıkarak, hareketi yalnızca orta sınıf üyelerine açık profesyonel aktivizmi olarak görmemek gerekmektedir.

Küresel toplumsal hareketler, aşağıdan gelişen hareketlerin gevşek ağlar tarzında örgütlenmesi ile hiyerarşi oluşturmadan çalışmayı hedeflemektedir. Ancak, gerçekleştirilen organizasyonların büyüklüğü göz önüne alındığında bunların belli bir örgütlenme olmadan başarılamayacağı anlaşılmaktadır. Gösterinin yapılacağı şehir belli olduğunda, o bölgedeki grupların oluşturduğu yerel inisiyatif internet yoluyla uluslararası çağrı çıkartmaktadır. Sonraki aşama, gelen yanıtlardan katılımcı sayısının belirlenmesi ve yetkililerle bağlantıya geçilip şehirde bir merkez oluşturulmasıdır. Merkez için genellikle bir stadyum, park, meydan, okul gibi yapılar kullanılmaktadır. Gelen gruplar karavan, çadır vb. araçlarıyla bu merkezin etrafına yerleştirilmektedirler. Eylemler merkezi komite tarafından planlanmaktadır. Bu plan, eyleme gelen gruplara toplantılar aracılığıyla öneri olarak sunulmaktadır. Her grup kendi önerisini tartışmakta ve istediği öneriyi benimsemekte serbesttir. Tartışmalar sonucunda yapılacak ortak ya da bağımsız eylem ve protestolar gün gün karara bağlanmaktadır.

Her gösteride grupların kendi bölgeleri ile iletişimlerini sağlamak için bir medya merkezi kurulmaktadır. Gösterilerde, gruplar arası her türlü fikir alışverişi çeşitli şekiller altında gerçekleştirilmektedir. Bir yandan forumlar, konferanslar, atölye çalışmaları, çalıştaylar düzenlenirken, bir yandan da düzenlenecek eylemlerin tarzı tartışılmaktadır. Tüm çalışmalar, bir karnaval havası içinde gerçekleştirilmektedir. Eylemlerde ön plana çıkartılan noktalardan bir tanesi de katılımcıların eylem süresi içinde eğlenmeleridir. Eğlenmeye ve birbirini tanımaya yönelik etkinlikler, festivaller, sokak partileri, renkli dans gösterileri küresel toplumsal hareketin '68 hareketinden devraldığı mirasın izlerini taşımaktadır (Uzun, 2001).

Eylem yöntemi olarak genellikle barışçı protesto gösterileri niteliğindeki "kitlesele eylem" biçimi benimsenmekle birlikte, "doğrudan eylem" olarak adlandırılan yaklaşımın da önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Kitlesele eylem türü, genellikle, protesto yürüyüşlerinden, sokak partileri ve oturma eylemlerinden oluşmaktadır. Polisle karşı karşıya gelmek istemeyen gruplar yoğun olarak kitlesele eylemleri tercih etmektedirler. Doğrudan eylemde ise, DTÖ, DB gibi uluslararası kuruluşların toplantılarını engellemek amacıyla yol kesmek, insan barikatı kurmak, trafiği durdurmak gibi şiddet içermeyen, ama gündelik hayatın akışını aksatmayı amaçlayan eylemler en çok tercih edilen eylemler arasında yer almaktadır. Doğrudan eylem yaklaşımı, temel olarak, devlet iktidarını ele geçirmeye çalışmak yerine, iktidar mekanizmalarını etkisizleştirmeyi, yetkisizleştirmeyi ve otonomi alanlarını genişletmeyi hedefleyen anarşist yaklaşıma dayanmaktadır (Graber, 2002: 110). Buna karşılık, kapitalizmin simgesi olarak görülen bazı binalara (bankalar, Mc Donald's vb.) saldırıyı ve polisle çatışmaya girmeyi temel eylem tarzı olarak benimseyen bazı anarşist ve otonomcu

gruplar da bulunmaktadır. Hareketin başlangıcında, bu gruplar engellenmemekle birlikte, ayrı bir grup olarak hareket etmeleri istenmekte ve diğer eylemcileri istemedikleri bir çatışmaya sürüklememeleri yönünde önlemler alınmaktaydı^{††}. Fakat, bu yaklaşım, hareketin gösterilerinin polisin müdahalelerine hedef olmaya başlaması karşısında terk edilmiştir. Özellikle, 11 Eylül saldırısından sonra, ABD Başkanı Bush'un küresel toplumsal hareketi hedef alan açıklamalarıyla birlikte, Batılı hükümetler giderek daha fazla oranda yasal yaptırımlara ve polis gücüne başvurmaya başlamıştır (Cassen, 2003: 51-52, Bello, 2002: 98). Bush'un dünyayı savaş söylemi etrafında seferber edici girişimleri, özellikle Avrupa ülkelerinde yankısını bulmuş ve terörizmi kontrol etmeye yönelik önlemler, giderek, sisteme muhalif tüm sivil toplum kuruluşlarının baskılanmasına kadar genişlemiştir (Petras, 2002a: 112-115). Bundan sonra, tüm ülkelerde gösterilere polis müdahale etmeye başlamıştır. Bu durum, hareket içinde önemli tartışmalara yol açmıştır (Tarrow, 2002: 237). Uzun süre devam eden bu tartışmalar, sonunda, 2007 Dünya Sosyal Forumu'nda kabul edilen İlkeler Anlaşması'nda her türlü şiddet kullanımının yasaklanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu karar alınırken, göstericilerin şiddet kullanımının, forumun ve gösterilerin hükümetlerin ve polisin baskısına maruz kalmasına yol açtığı görüşüne dayanılmıştır (Organizing Committee of WSF, 2007: 59).

3. Hareketin Kendini Tanımlama Sorunları

Küresel toplumsal hareket, dünyanın dört bir yanından katılan çok farklı nitelikteki hareketlerin koalisyonundan oluşması nedeniyle, gerek kendisini tanımlamakta, gerek uzun vadeli bir politik program hazırlamakta, gerek belirli eylem biçimleri benimsemekte, gerekse örgütsel formlar oluşturmakta önemli güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadır. Hatta, öyle ki, Tarrow'un da belirttiği üzere, hareketi oluşturan unsurlar arasındaki farklılıklar, birbirine zıt amaçlar ve görüşler taşımaya kadar varabilmektedir (Tarrow, 2002: 233). Bu nedenle, küresel toplumsal hareket içinde başlangıcından bu yana önemli tartışmalar yürütülmektedir. Her ne kadar bu tartışmalar aşırı olarak uzun vadeli program, eylem biçimleri, örgütsel formlar gibi başlıklarda belirli ortaklıklara ulaşılabilmiş olmasa da, hareketin unsurları arasında hiçbir ortaklık bulunmadığı da söylenemez.

İlk olarak, hareket içinde küreselleşmeye bakış konusunda belirli bir netliğin olduğu görülmektedir. Hareket, kendisini, "küreselleşme" sözcüğünün ima ettiği

^{††} Gösterilerde şiddetin gündeme gelmesi üzerine yapılan tartışmalar sonucunda grupların çeşitli bloklara bölünmesi kararı alınmıştı. Bu bloklar; *Pembe Blok* (Hareketin ana gövdesi, pasifist, barışçıl, kitlesel protesto), *Beyaz Blok* (Sol grupları içeren, gerekirse polis karşısında şiddet kullanılabileceğini kabul eden gruplar), *Kızıl Blok* (Polisle karşı karşıya gelindiğinde şiddeti meşru bulan gruplar), *Siyah Blok* (Kapitalizmin simgelerine yönelik şiddet kullanımını savunan gruplar) olarak sıralanabilir (Uzun, 2001).

“ülkeler arasındaki sınırların kalkması” fikrine karşı değil, asıl olarak küreselleşmenin neoliberal biçimine karşı konumlandığıdır. Bu nedenle de, kendilerini, “küreselleşme karşıtları” olarak değil, “alternatif küreselleşmeciler” (Wallerstein, 2007) ya da “küresel toplumsal hareketler” (Walker, 2007) olarak adlandırmaktadırlar. Bu tercihin temelinde, neoliberal küreselleşme anlayışının, asıl olarak sermayenin ve metaların serbest dolaşımına odaklandığı, buna karşılık insanların, fikirlerin ve enformasyonun serbest dolaşımına sürekli yeni engeller çıkartıldığı düşüncesi yatmaktadır. Dolayısı ile, neoliberalizmin küreselleşme anlayışı, soruna sermayenin ihtiyaçları açısından yaklaşan “sınırlı” bir küreselleşme anlayışı olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bunun karşısına, insanların serbest dolaşımına olanak sağlayan bir “küresel yurttaşlık” anlayışı konmakta, patent hakları sınırlanarak enformasyonun ve teknolojinin serbest dolaşımına olanak sağlanması istenmektedir (Graber, 2002: 108; Krempel, 2002: 303).

Hareketin içindeki bir başka önemli tartışma, kendisini küreselleşmeye ya da emperyalizme karşı konumlandıran her tür hareketin katılımına açık olup olunmayacağı noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu tartışma, kendisini emperyalizme karşı konumlandırmakla birlikte, kendi içinde özgürlükçü olmayan köktendinci akımlar ve kimi yerel gruplar özelinde yaşanmaktadır. Bu grupların, örneğin dini kurallara göre giyinmek istemeyen kadınlara şiddet uygulamak gibi özgürlükçü olmayan tutumları, bu hareketlerin dışlanmasına gerekçe olarak gösterilmekte (Tarrow, 1998: 194) ve ilkesel düzeyde alınan kararlarla ortak eylemlere katılımları sınırlanmaya çalışılmaktadır. Küresel toplumsal hareketler ağının, “baskıcı grupları reddetmek” olarak özetlenebilecek bir ortak kararı benimsediği ve bu konuda netliğe kavuştuğu söylenebilir.

Küresel toplumsal hareketin bir başka ayırım noktası da, küreselleşme sürecine ulusalcı/milliyetçi bir temelde karşı çıkan hareketlerle arasında ortaya çıkmaktadır. Küresel toplumsal hareket enternasyonalist bir çizgide konumlanırken, küreselleşme sürecine milliyetçi bir temelde karşı çıkan hareketlerin temelde uluslar ya da etnik gruplar arası rekabet ve çatışmalarda üstünlük kurma güdüsüyle hareket ettikleri görülmektedir. Bu türden ulusalcı/milliyetçi hareketlerin yükselişinde dikkat çeken en önemli özellik, küreselleşme sürecinin ulus devlet formunun ve milliyetçiliğin aşılması doğrultusunda güçlü bir dinamik yarattığı düşünülmesine karşın, milliyetçiliğin, mikro milliyetçiliğin ve etnik çatışmaların önemli oranda artmasıydı. Bu sürecin temelinde birkaç dinamikten söz etmek olanaklıdır. İlk olarak, küreselleşme sürecinde artan rekabetin, dünya piyasalarından daha fazla pay almaya çalışan uluslarda milliyetçiliğin yükselişine yol açtığı görülmektedir. İkinci olarak, küreselleşme sürecinde ulus devletlerin ekonomiyi kontrol kapasitelerinin sınırlanması, bir yandan ulus devletlerin gümrük duvarlarıyla sağladığı korumadan ve yeniden bölüştürme po-

litikalarından mahrum kalan kesimlerin zorlanmasına, bir yandan da dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecinde iç pazar ilişkilerinin daralıp dış dünya ile ekonomik bütünleşmenin artmasına neden olmakta; bu da, hem ulus devletin bütünlüğünün zayıflamasına, hem de ulus devlet bünyesindeki etnik ve dinsel grupların canlanmasına yol açmaktadır. Özellikle, ekonomik durgunluğun işsizliği arttırması, işsizlik sorununun temelinde göçmen işçileri ya da başka etnik-dinsel grupları gören bir ırkçılığın-milliyetçiliğin yükselişine yol açabilmekte, etnik ayrımları keskinleştirebilmektedir. Bu durumu besleyen üçüncü dinamik ise, küreselleşme sürecinde sosyalist blokun dağılmasıyla birlikte, iki kutuplu dünya dengelerinin yıkılıp ABD'nin tek süper güç olarak kalmasıyla birlikte, uluslararası sorunların çözülmesinde ABD'nin ve Batı ittifakının ağırlığının iyice arttırması olmuştur. Özellikle, sosyalist blokun yıkılışı ve milliyetçiliğin yükselişi sürecinde II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan ulusal sınırların yeniden çizilmeye başlanması, Batı dünyasının ağırlığını iyice arttırmıştır (De Angelis, 2000: 20-24; Savran, 2005). Bu durum, ulusalcı-milliyetçi akımlarda, etnik sorunların ve mikro milliyetçiliğin yükselmesi sürecinin, ABD'nin ve Batılı devletlerin, "böl ve yönet" politikasının ürünü olduğu düşüncesinin gelişmesine neden olmuş, ABD'ye ve küreselleşmeye yönelik tepki de esas olarak bu noktadan hareketle gelişmeye başlamıştır. Dolayısı ile, ulusalcı-milliyetçi akımların küreselleşme (ve ABD) karşıtlığı, gerçekte, uluslar ya da etnik gruplar arası rekabet ve çatışmalarda daha üstün konuma geçme çabalarının, Batı dünyası tarafından engellenmesi durumuna karşı gelişmektedir. Bu durum, ulusalcı-milliyetçi hareketler ile enternasyonalist bir temelden yola çıkan küresel toplumsal hareketler arasında ciddi ayrımlara yol açmakta, küresel toplumsal hareket açık bir biçimde enternasyonalist çizgide ortaklaşmaktadır.

Küresel toplumsal hareket böylece belli ortak ilkeler benimseme yoluna gitse de, hareket içinde hala çözülememiş ve çözülmesi de kolay görünmeyen tartışma başlıkları da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden biri de "devrimcilik-reformculuk" tartışmasıdır^{§§} (Petras, 2002b: 88). Bu tartışma, yalnızca küreselleşmenin olumsuz sonuçlarının mı hedef alınacağı, yoksa daha genel bir bakış açısıyla kapitalist küreselleşmeye alternatif mi aranacağı biçiminde de formüle edilebilmek-

^{§§} Bu temel tartışma daha 2. DSF'de ortaya çıkmış ve hareketin reformistler ve devrimciler arasında kutuplaşmasına neden olmuştu. Forumun düzenleyicilerinin çoğunluğu reformist tarafta yer alırken, ATTAC, Brezilya İşçi Partisi'nin temsilcileri ve büyüklü küçüklü STK'ların bir çoğu da onların yanında konumlanıyordu. Devrimciler ise, başta Brezilya Topraksız Köylü ve İşçiler Hareketi, Arjantin'den işsizler hareketi gibi radikal gruplardan oluşmaktaydı. Sendikaların çoğunluğu ve sol siyasal partilerin temsilcileri de bu kanadı destekliyordu. Bu iki cephe arasındaki bölünme, Forumun düzenlediği eylemlerde daha çarpıcı biçimde görünmekteydi. Reformcuların düzenlediği açılış yürüyüşü radikaller tarafından protesto edilirken, radikaller de kapanış yürüyüşüne damga vurmuşlardı (Petras, 2002b. 88-90). Devrimci gruplar, kapitalizmin sistem olarak alternatifini tartışmak isterken, reformist gruplar kurullarla sınırlanmış bir kapitalizmin daha insani olabileceğini savunmaktaydılar.

tedir. Bir diğer önemli tartışma başlığı ise, hareketin benimseyeceği örgütsel formların belirlenmesi noktasında ortaya çıkmaktadır.

Küresel toplumsal hareket içindeki devrimcilik-reformculuk tartışması, asıl olarak, yalnızca neoliberal küreselleşmeye karşı mı, yoksa daha geniş bir bakış açısıyla kapitalist küreselleşmeye karşı mı konumlanılacağı tartışmasından doğmaktadır. “Reformcu” olarak tanımlanan cemahta, küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını yumuşatmaya yönelik reform taleplerinde bulunan gruplar yer almaktadır. Bu kapsamda, sermayenin uluslararası hareketlerinin vergilendirilmesi, tüm insanlara asgari geçim düzeyi sağlayan bir gelirin garanti edildiği bir “küresel yurttaşlık” modelinin geliştirilmesi, insanların serbest dolaşımının sağlanması, az gelişmiş ülkelerde çocuk emeğinin yasaklanması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, patent haklarının sınırlanarak az gelişmiş ülkelerin de teknolojik gelişmeden yararlandırılması, az gelişmiş ülkelerin dış borçlarının silinmesi, IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi uluslararası örgütlerin karar alma mekanizmalarının demokratikleştirilmesi, ulus ötesi şirketlerin gücünün sınırlandırılması gibi önerileri saymak mümkündür. Bazı kesimler, bu türden reformların gerçekleştirilmesinin bile dünya üzerinde çok şeyi değiştireceğini savunmaktadır (Patomaki, 2005).

Buna karşılık, yalnızca küreselleşmenin yol açtığı sorunların hafifletilmesine yönelik reform talepleriyle sınırlı bir hareketin, kendisini, sistem-içi konumlara sürükleyeceği kaygısını güden kesimler de bulunmaktadır. Bunlar, küresel toplumsal hareket içinde, çevreye ve insan haklarına yapılan saldırılardan kadın emeğinin ve işçilerin sömürülmesine, Arjantin’deki krizden Afrika’daki açlık sorununa, III. Dünya’nın borçlarından ölen deniz kaplumbağalarına varana kadar geniş bir toplumsal sorunlar kümesinden kapitalist sistemi sorumlu tutmaktadır. Bunlara göre, hareket içindeki farklı grupları birleştiren temel nokta budur. Farklı sorunlardan, farklı kaygılardan yola çıkan, farklı toplumsal şartlardan gelen insanlar, yaşadıkları sorunların asıl kaynağını kapitalizm olarak tanımlamakta ve bu konuda giderek ortaklaşmaktadırlar. “Özgürlük”, “eşitlik” ve “adalet” gibi insanlık ideallerinin kapitalist sistem içinde gerçekleştirilemeyeceğini belirten bu kesimler, yalnızca neoliberal küreselleşmeye değil, kapitalist sistemin bütününe karşı durmak gerektiğini savunmaktadırlar. Bu noktada, ATTAC grubu sözcüsü Susan George’un görüşleri dikkat çekicidir. George, hareketin kendisinin de küresel olması nedeniyle “küreselleşme karşıtı” olarak adlandırılmasına karşı çıkarken, hareketin “küreselleşen kapitalizme” karşı olduğunu altını çizerek vurgulamaktadır. Ona göre hareketin adı içeriği ile ilgili yanlış çağrışımlara neden olmaktadır. Bu yüzden hareketin “anti-kapitalist küresel direniş” olarak adlandırılmasını önermektedir (George, 2005; Klein, 2001: 26). Benzer şekilde, Alex Callinicos da, hareketin, en iyi “anti-kapitalist” olarak tanımlanabileceğini savunmaktadır (Callinicos, 2004: 15). Aynı doğrultuda, Chris Harman da, küresel

toplumsal hareketlerin, kendisini soyut bir kapitalizm tanımı üzerinden kapitalizmin küresel kurumlarını hedef alan protestolarda dile getirilen reformist taleplerle sınırlandırdığını, bu nedenle de kapitalizm karşıtlığının içinin doldurulamadığını ileri sürmektedir (Harman, 2001: 22).

Benzer kaygılar taşıyan bir başka önemli isim Michael Albert'tir. Albert'e göre, küreselleşmenin yarattığı toplumsal sorunları hedef alan küresel toplumsal hareket, kaçınılmaz olarak bu sorunları yaratan kapitalist mülkiyet ve pazar ilişkilerini sorgulama noktasına gelmektedir. Albert, küresel toplumsal hareketin temel ekonomik ve toplumsal sorunların kökenlerine yönelen radikal bir hareket olması gerektiğini savunurken, hareketin yalnızca küreselleşmenin neoliberal biçimine değil, küreselleşmeyi ortaya çıkartan kapitalist sistemi hedef alması gerektiğini ileri sürmektedir. Hareketin kendisini küreselleşmenin yarattığı sorunlar konusunda bir farkındalık yaratmakla sınırlanmaması gerektiğini belirten Albert'e göre, günümüzde "kapitalizmin alternatifinin olmadığı" yönündeki liberal sloganın kamuoyu tarafından olağanüstü bir yaygınlıkta kabul görüyor olması, küresel toplumsal hareketler koalisyonunun ortaya somut bir alternatif koymasını acil bir ihtiyaç haline getirmektedir. Ancak, Albert'e göre, hareket bu konuda bazı eksiklikler taşımakta, bu nedenle de tıkanmaktadır. Gerek neoliberal küreselleşmenin yarattığı sorunlar konusunda net eleştiriler getirmekte, gerekse eşitlik, özgürlük, demokrasi gibi değerlere sahip çıkmakta büyük başarı kazanan hareket, var olan sistemin yerine ne konacağı ve bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda net bir siyasal program ortaya koymakta başarısız kalmaktadır. "Başka bir dünya mümkün" sloganı benimsense de, bu yeni dünyanın nasıl gerçekleştirileceği konusunda bir program ve strateji üretilebilmiş değildir (Albert, 2001a: 1-5; Albert, 2001b; Klein, 2002: 469-473).

Küresel toplumsal hareket içinde devrimcilik-reformculuk tartışmasını tamamlayan bir diğer temel tartışma konusunu, hareketin benimseyeceği örgütsel formun belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu tartışma, asıl olarak, dünyanın farklı bölgelerinden gelen farklı hareketlerin bir ortak programda birleşmesinin mümkün ve gerekli olup olmadığı, bu farklı hareketlerin örgütsel bağımsızlıklarını korumalarının mı yoksa ortak-merkezi bir örgütlenmenin mi hedeflenmesi gerektiği noktasında toplanmaktadır. Bu tartışmayı tamamlayan son başlığı da, küresel toplumsal hareketi oluşturan tüm unsurların eşdeğer sayıldığı daha konfederatif bir modelin mi, yoksa belirli gruplara daha merkezi bir rol biçen ve diğer grupları merkezi grubun çevresine ekleyen daha bütünlük bir modelin mi benimseneceği tartışması tamamlamaktadır.

Küresel toplumsal hareket içinde bir eğilim, farklı temellerden yola çıkan bütün hareketlerin eşdeğer sayıldığı, bunların arasında belirli bir hiyerarşi öngörmeyen, bu hareketlerin her birinin kendi bağımsızlığını koruduğu ve küresel toplumsal hareket

(Dünya Sosyal Forumu) çatısı altında kendi hedefleri doğrultusunda etkinlik yürütürken diğer gruplarla da kendi iradeleri ve gönüllü kararları doğrultusunda ittifak yapabildiği bir modeli benimsemektedir (Klein, 2002: 474). Bu eğilim, ortak bir program oluşturmaktan çok, çeşitlilik, çoğulculuk, gönüllülük, özerklik gibi değerlere önem vermektedir. Nitekim, bu yaklaşım, Dünya Sosyal Forumu'nun belirli bir ortak siyasal programı olan ve iktidar alternatifi yaratmayı öngören bir "yeni enternasyonale" dönüşmesini savunan görüşlere karşı, forumun sivil hareketlere açık bir tartışma ve ortak eylem platformu olarak kalmasını savunmaktadır. Bu çerçevede, forum, küreselleşmenin neoliberal biçimine karşıt ve aynı zamanda özgürlükçü her türden sivil harekete açık olan, temel ilkeleri çoğulculuk, çeşitlilik ve adem-i merkezîyetçilik olan bir yapılanmada devam etmelidir. Ayrıca, bu bakış açısından, foruma siyasi parti ve hükümet temsilcilerinin katılımı istenmemekte, disiplin ve hiyerarşi içeren örgütsel ilkelere de karşı çıkılmaktadır. Aksi takdirde, forumun bölünebileceği ve sekte yaklaşımın hakimiyet kurabileceği, bunun da hareketi zayıflatacağı kaygısı ileri sürülmektedir (Wallerstein, 2004). Ayrıca, bu görüşleri tamamlamak üzere, her ulusun partisinin ayrı ayrı örgütlendiği ve ulusal partilerin enternasyonal çatısı altında bir araya geldiği Komünist Enternasyonal geleneğinin örgütlenme modelinin küreselleşme sürecinin gereksinimlerine yanıt veremeyeceği, günümüzde yeni toplumsal hareketler üzerinden yükselen bir hareketin daha "melez" örgütlenmeler gerektirdiği savunulmaktadır (Kreml, 2002: 306).

Buna karşılık, bu yaklaşımın ortak bir alternatif program oluşturulmasına ve siyasal birlik yaratılmasına engel oluşturduğu eleştirisi yapılmaktadır. Bu durumun, hareketi bir protesto hareketi olarak bıraktığı ve bir toplumsal dönüşüme öncülük etme kapasitesinden yoksun kıldığı ileri sürülmektedir. Bu ikinci yaklaşıma göre, küreselleşme süreci toplumsal ve ekolojik çelişkileri şiddetlendirmekte ve toplumsal hoşnutsuzlukları ve muhalefeti yükseltmekte iken, küresel toplumsal hareketin parçalı bir yapıda olması mücadelelerin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede, farklı hareketlerin ayrı sorunlar etrafında yürüttükleri muhalefetlerin birer çıkar grubu / baskı grubu olarak görülmesine ve sisteme alternatif oluşturulmasına yol açtığı belirtilmektedir. Küresel toplumsal muhalefet içinde birlikten çok farklılığı, dayanışmadan çok özerkliği vurgulayan yaklaşımların, dolaylı olarak neoliberalizmin hegemonyasını güçlendiren bir etki yarattığı, sistem karşıtı muhalefeti etkisizleştirdiği ve toplumsal dönüşüm olanağını ortadan kaldırdığı savunulmaktadır. Bu nedenle, kimlik fetişizmini ve farklılık tapınmasını bir tarafa bırakarak bütün hareketlerin istemlerini içeren ve bütünleştiren güçlü ve etkili bir iktidar alternatifi yaratılmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Sanbonmatsu, 2007: 13-25; Albert, 2001a). Görüldüğü üzere, özellikle sosyalist geleneğin sürdürücüleri, hareketin en büyük eksikliği olarak, eleştirilen toplumsal ilişkiler sistemi yerine nasıl bir

alternatif getirilmek istendiğinin ortaya konamamasını, bu doğrultuda bir program ve stratejide ortaklaşamamasını ve hareketin parçalı yapısının aşılarak merkezi bir örgütlenmeye ulaşılamamasını görmektedir.

Diğer yandan, küresel toplumsal hareket içindeki, alternatif bir iktidar odağı yaratma stratejisini savunanlarla sivil topluma dayalı bir stratejiyi savunanlar arasındaki görüş ayrılıkları, foruma siyasal parti ve hükümet temsilcilerinin katılımı konusunda da yaşanmaktadır. Hareket içindeki STK'lar, siyasal parti ve liderlerin foruma katılmasının sivil örgütlerin etkinliğinin azalıp politikacıların etkinliğinin artmasına ve forumun bürokratikleşmesine yol açtığı itirazında bulunurken, diğer kanatta da Chavez, Lula, Jose Bove gibi hareketi destekleyen siyasetçilerin ve onların siyasal oluşumlarının dışlanmasının hareketi kısıtlayacağını ve forumu sivil toplum aktörlerinin kendi aralarındaki sınırlı bir tartışma platformu durumuna düşüreceğini ileri sürmektedirler (Hammond, 2003: 10-11). Nitekim, bu tartışmalar sonucunda 2007 DSF'da, yerel hükümetlerin ve parlamentoların ilerici üyelerinin desteğinin, forumunun sürekliliği ve geleceği için gerekli olduğu sonucuna varılmıştır (Organizing Committee of WSF 2007, 2007: 58).

Diğer yandan, küresel toplumsal hareket içindeki bir başka önemli tartışma, hareketin öncülüğünün hangi toplumsal gruplarda olması gerektiği konusunda yaşanmaktadır. Sosyalistlerin içinde yer aldığı kanat işçi sınıfı öncülüğünü önplana çıkarırken, Toni Negri gibi yazarların içinde yer aldığı Otonomcu grup ise öğrenciler, göçmenler, marjinal gruplar, entelektüeller gibi pek çok toplumsal kesimlerin yer aldığı "çokluk" (*multitude*) adını verdikleri öğeleri önplana çıkartmaktadırlar. Bu konu, Alex Callinicos ile Toni Negri'nin birlikte katıldıkları bir konferansta gündeme gelmiş ve toplumsal grupların antikapitalist hareketin geliştirilmesi açısından taşıdıkları potansiyeller tartışılmıştır (Walker, 2007). Callinicos, konferans sonrasında da devam eden bu tartışmada, dünya tarihinden örnekler vererek işçi sınıfının küresel toplumsal hareket için taşıdığı önemin altını çizmiştir. Negri ise, fabrikaların günümüzde artık artideğer üretiminin tek merkezi olmadığını ileri sürerek, işçi sınıfının eski merkezi önemini yitirdiğini savunmuştur. Negri'ye göre, işçilerle birlikte diğer pekçok muhalif grubun da yer aldığı tekilliklerin birliği olan "çokluk" günümüzün politik öznesi olacaktır (Negri, 2001: 395-404). Bu öznenin sürdüreceği mücadele sadece fabrika ya da üretim alanıyla sınırlı kalmayacak, toplumsal yaşamın bütün alanlarına yayılacaktır (Walker, 2007). Bu yaklaşım, "fabrika mevzileri" olarak özetlenebilecek XX. yüzyıl mücadele modelini reddederek, mücadeleyi günlük hayata yaymayı amaçlamaktadır (Sarti, 2001: 148). Buna karşılık, Callinicos, işçi sınıfının politik misyonunun bittiği ya da etkisinin azaldığı inancını keskin bir şekilde eleştirerek, anti-kapitalist hareketin en büyük gösterilerinin örgütlü emeğin varlığı ile gerçekleştiğine dikkat çekmektedir. Callinicos, ayrıca, örgütlü emeğin stratejik

önemini kabul etmenin anti-kapitalist hareketin haklı olarak övündüğü çeşitliliği zedeleyecek bir konu olmadığını da vurgulamaktadır (Callinicos, 2004: 100-104).

Görüldüğü üzere, küresel toplumsal hareket ve Dünya Sosyal Forumu içinde, hareketin hedefleri, örgütlenme anlayışı, eylem tarzı, program ve strateji sorunları konularında önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu görüş ayrılıklarının aşılması, hareketin belirli netliklere ulaşması kolay görünmemekle beraber, bazı konularda da sınırlı mutabakatlara varılmaya başlandığı görülmektedir. Nitekim, 2007 yılında gerçekleştirilen son forumda, organize siyasal eyleme girişerek iktidar alternatifi yaratma fikri ile forum fikri arasındaki tartışma, DSF'nin bir forum olarak kalmaya devam etmesi ancak, birleşik hareket yaratma isteğindeki hareketlerin bunu DSF çatısı altında yapmalarına ve bu çerçevede etkinlik yürütmelerine izin ve destek verilmesiyle yeni bir aşamaya ulaşmış bulunmaktadır (Wallerstein, 2007). Tarafların görüş ayrılıklarının keskinliği düşünüldüğünde, bu karar her iki tarafın forum çatısı altında birlikte yürümeye devam etmelerine olanak sağlayan bir çözüm olarak görünmektedir.

Sonuç

1999 yılında Seattle'da gerçekleştirilen DTÖ protestosuyla dünya gündemine giren küresel toplumsal hareketler, önemli sayılabilecek başarılar kazanmış görünmektedir. Hareket, gerçekleştirdiği protestolarla küreselleşme sürecinin en önemli aktörleri arasında yer alan DTÖ, IMF, DB, AB gibi uluslararası kuruluşların meşruiyetini sarsmakla kalmamış, neoliberal küreselleşme politikalarının sorgulanmasını ve alternatifler üzerinde düşünülmesini sağlamaya başlamıştır. Günümüzde III. Dünya ülkelerinin borçlarının silinmesi, sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi, çevrenin tahribatının önlenmesi, çevre ülkelerdeki çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ırkçılıkla mücadele, insanların serbest dolaşımının sağlanması, herkese asgari yaşam koşullarını sağlayan bir gelirin garanti edilmesi, ABD'nin Irak'ı işgaline son verilmesi gibi öneriler biraz da küresel toplumsal hareketler sayesinde gündeme gelebilmektedir.

Bununla birlikte, küresel toplumsal hareket elde ettiği önemli kazanımlara karşın, hareketin temel çıkış noktasını oluşturan "Başka bir dünya mümkün" sloganının içini doldurabilmekten de uzakta görünmektedir. Hareket, sürdürücüsü olduğu '68'in yeni toplumsal hareketlerinin bütün zaafalarını da bünyesinde taşımaktadır. Gerek hareketin parçalı ve dağınık yapısı, gerek eleştirdiği neoliberal küreselleşmenin yerine ne konacağına ilişkin ikna edici bir alternatif yaratılamaması, gerekse bu doğrultuda bir program ve strateji oluşturulamaması, hareketin en önemli eksiklikleri olarak durmaktadır. Hareket, mevcut haliyle, bir toplumsal dönüşüm projesini realize ede-

bilmekten uzakta kalan, etkisi neoliberal küreselleşme sürecinin yarattığı sorunlar konusunda farkındalık yaratmakla sınırlı olan bir protesto hareketi olmanın ötesine geçebilmiş değildir. Bu nedenle, hareketin bir toplumsal dönüşüm projesini hayata geçirememesi durumunda, tıpkı '68 hareketi gibi protestolar zincirinde sönümlenip gidebileceği kaygısı sıklıkla dile getirilmektedir. Somut bir dönüşüm programı benimsemek ve buna dönük bir strateji geliştirmek ihtiyacı hareket içinde yoğun bir şekilde hissedilmektedir (Wallerstein, 2001: 192-195). Ancak, yine de, hareketin bugüne kadar elde ettiği kazanımların küçümsenmesi haksızlık olacaktır. Wallerstein'in de belirttiği üzere, günümüzde dünyanın çeşitli yörelerinde (Hindistan, Brezilya, Venezüella vb.) neoliberalizme karşı alternatif arayışlarında bulunuluyorsa, bu biraz da küresel toplumsal hareketin başarısıdır.

Global Social Movements

Abstract: Global social movements that became an important issue in the global political agenda after the WTO protests at Seattle in 1999, seem to have achieved special success. The anti-globalization protests not only have caused a global doubt on the legitimacy of the transnational actors of globalization like WTO, IMF and WB, they have also put neoliberal globalization into question and provided people to think on the alternatives. This study focuses on the development of the global social movements and tries to analyze the point they have reached today. The study is examining the goals, the different styles of protests and actions, the character of the member groups and individuals, and also the organization process of the movements as well as its origins and development. The social forum organization that was constituted by the anti-globalization movement is an important turning point for the development of the movement but still there are unsolved problems needed to be overcome by the anti-globalization coalition. Especially the member groups need to reach a common view on the issues of strategy, organization style and political program in order to carry the movement to further steps.

Keywords: Anti-globalization movements, Global social movements, World Social Forum, Socialism, '68 Movement.

Kaynakça

- Albert, Michael (2001a), "The movements against neoliberal globalization from Seattle to Porto Allegre", (indirilme tarihi: 20.10.2007).
<http://www.zmag.org/albertgreecetalk.htm>
- Albert, Michael (2001b), "What are we for", (indirilme tarihi: 10. 10. 2007).
http://www.zmag.org/parecon/writings/albert_for.htm
- Arrighi, G., S. Amin, A.G. Frank ve I. Wallerstein (1993), *Büyük Kargaşa: Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi* (Çev. Erden Akbulut), İstanbul: Alan.
- Arrighi, G., T.K. Hopkins ve I. Wallerstein (1995), *Sistem Karşısı Hareketler* (Çev. C. Kanat, B. Somay ve S.Sökmen), İstanbul: Metis.
- Barber, Benjamin (1995), *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katımcı Siyaset* (Çev. M. Beşikçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Belge, Murat (1997), "Sivil Toplum Örgütleri", [Der. Taciser Ulaş (1997), *Merhaba Sivil Toplum*, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını içinde: 23-38].
- Bello, Walden (2002), "Küreselleşme Karşıtlarının Sahne Aldığı Büyük Zirve", *Cosmopolitik*, 3: 96-98.
- Cassen, Bernard (2003), "On the ATTACK", *New Left Review* (19): 41-60.
- Callinicos, Alex (2004), *Anti-Kapitalist Manifesto* (Çev. Derya Kömürcü), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Çabuk, Cihan ve Çetinkaya, Doğan (2001), "68'den Küreselleşme Karşıtlarına", *Umut Dergi: Küreselleşme Karşısı Hareket* (1): 39-43.
- Çabuklu, Yaşar (2002), "Yeni Küresel Muhalefet", [Ed. S. Evren ve R. G. Ögdül (2002), *Başka Bir Dünya Mümkün*, İstanbul: Stüdyo İmge içinde, 269-277].
- De Angelis, Massimo (2000), "Globalization, New Internationalism and the Zapatistas", *Capital and Class* (70): 9-35.
- Dryzek, John S. (2000), *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*, Oxford: Oxford University Press.
- George, Susan (2005), *Başka Bir Dünya Mümkün, Eğer...* (Çev. Ali Tonak), İstanbul: Metis Yayınları.
- Graeber, David (2002), "Küreselleşme Hareketi", [Ed. S. Evren ve R. G. Ögdül (2002), *Başka Bir Dünya Mümkün* İstanbul: Stüdyo İmge içinde, 106-116].
- Habermas, Jurgen (1992), *Rasyonel Bir Topluma Doğru: Öğrenci Protestosu, Bilim ve Siyaset* (Çev. A. Çiğdem ve M. Küçük), Ankara: Vadi Yayınları.
- Hammond, John L. (2003), "Another World is Possible: Report From Porto Alegre", *Latin American Perspectives*, 30 (3), 3-11.
- Harman, Chris (2001), *Küreselleşme ve Direniş* (Çev. B. Kutluğ ve R. Marguleies), İstanbul: Z Yayınları.
- Klein, Naomi (2001), "Hareketlerin Hareketi", *Umut Dergi: Küreselleşme Karşısı Hareket*, (1): 25-28.

148 Ceren Kalfa ve Faruk Ataay

- Klein, Naomi (2002), *No Logo: Küresel Markalar Hedef Tahtasında* (Çev. Nalan Uysal), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Krempf, Stefan (2002), "Michael Hardt ile Söyleşi", [Ed. S. Evren ve R. G. Öğdül, *Başka Bir Dünya Mümkün*, İstanbul: Stüdyo İmge içinde, 302-306.]
- Laclau, E. ve C. Mouffe (1993), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* (Çeviri: A. Kardam, D. Şahiner), İstanbul, Birikim.
- Marcuse, Herbert (1991), *Karşıdevrim ve Başkaldırı* (çev. G. Koca ve V. Ersoy), İstanbul: Ara Yayınları.
- Negri, A. ve M. Hardt (2001), *İmparatorluk* (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Organizing Committee of WSF 2007 (2007), *Narrative Report: People's Struggles, People's Alternatives*, Nairobi-Kenya, April.
- Offe, Claus (1999), "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", [der. K. Çayır, *Yeni Sosyal Hareketler - Teorik Açılımlar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları içinde, 53-80].
- Öngen, Tülin (1993) "Marksizm ve Radikal Demokrasi Stratejisi", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XVII (158): 37-44.
- Patomaki, Katarina Sehm (2005), "Strategies from within?", (indirilme tarihi: 13.10.2005). http://www.forumsocialmundial.org.br/dinamic.php?pagina=bal_Patomaki_2005_in
- Petras, James (2002a), *Küreselleşme ve Direniş* (Çev. A. Ekber vd.), İstanbul: Cosmopolitik Kitaplığı.
- Petras, James (2002b), "Porto Alegre 2002: İki Forumun Hikayesi", *Cosmopolitik* (3): 88-92.
- Sarti, Roberto (2001), "Seattle'dan Nice'e Küreselleşme Karşısı Hareketin Bilançosu", *Cosmopolitik*, 1: 144-153.
- Savran, Sungur (2005), "Bankalar ve Bayraklar", (indirilme tarihi: 15. 10. 2005). http://www.iscimucadelesi.net/index.php?option=com_content&task=view&id=29&Itemid=44
- Smith, Jackie (2000), "Transnational Activism and International Nuclear Weapons Negotiations", *Research in Social Movements* (22): 55-82.
- Smith, Jackie and Hank Johnston (2002), "Globalization and Resistance: An Introduction", [(Eds.)Smith, Jackie and Hank Johnston (2002), *Globalization and Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements*, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers Inc. içinde, 1-10]
- Tarrow, Sydney (1998), *Power In Movement: Social Movements and Contentious Politics*, NY: Cambridge Un. Press.
- Tarrow, Sydney (2002), "From Lumping to Splitting: Specifying Globalization and Resistance", [(eds.) J. Smith and H. Johnston, *Globalization and Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements*, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers Inc içinde, pp. 229-250.]

- Uzun, Türkan (2001), *Cenova Günlüğü: Küresel Direniş, Anti-Kapitalizm ve Savaş*, İstanbul: Stüdyo İmge.
- Walker, J. (2007), "European Social Forum -- Another Venue is Possible: Negri vs. Callinicos", (indirilme tarihi: 3. 10. 2007).
<http://info.interactivist.net/article.pl?sid=03/11/20/1134253>
- Wallerstein, Immanuel (1993), "Sistem Karşıtı Hareketlerin Tarihi ve İnkilemleri", [(Ed.) G. Arrighi vd., *Büyük Kargaşa* içinde, İstanbul: Alan Yayıncılık, 10-53]
- Wallerstein, Immanuel (2001), *Güncel Yorumlar*, İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Wallerstein, Immanuel (2004). "Dünya Sosyal Forumu'nun Yükselen Gücü", (indirilme tarihi: 10.10.2007). http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=11
- Wallerstein, Immanuel (2007), "Dünya Sosyal Forumu: Savunmadan saldırıya", (indirilme tarihi: 10.10.2007). http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=9699
- Went, R. (2002), *Küreselleşme: Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar* (Çev. Emrah Dinç), İstanbul, Yazın Yayıncılık.
- Wood, Ellen Meiksins (1992), *Sınıftan Kaçış: Yeni Hakiki Sosyalizm* (çeviren Şükri Alpagut), İstanbul: Akış Yayıncılık.
- Wood, Ellen Meiksins (2001), "Küresel Kapitalizm'de Emek, Sınıf ve Devlet", *Özgür Üniversite Forumu* (15): 85- 99.